

AZ ÉRZELEM FEJLESZTÉSÉRŐL.*

Mint minden speculativ bölcészetnek, a Herbart rendszerének is megvoltak és vannak a maga hívei és ellenfelei. De az újkori bölcészek közül senkinek sem sikerült oly nagy és kiváló iskolát alapítani, mint Herbartnak s ellenfelei is elismerik, hogy az övénél gyümölcsözőbb és termékenyebb gondolatrendszerre alig találunk az újkori gondolkodás történetében. Comenius lángesze adta meg az iskoláknak az életkoron és a különböző hivatásokon alapuló tagoltságot, szervezetet; a Herbart pszichológiája alapította meg az iskolai tanító és nevelő eljárásnak a mikéntjét, fokozatait és fogásait. Az újkori műveltség haladásában, emelkedésében és terjedésében kétségtelenül igen nagy része van a Herbart elvei szerint reformált iskolának. Az élet és tapasztalat azonban azt is megmutatta, hogy a Herbart rendszerének is vannak hibái, fogyatkozásai, hogy a speculativ uton nyert fogalmak sokszor nem egyeztethetők össze a fejlődő tapasztalás és tudományos kutatás újabb eredményeivel. Ennek belátása aztán arra utalja az elmélkedőket is, hogy ne esküdjenek mereven a mester tanaira, hogy rendszerének egyes fogalmait, tételeit javítsák, egyeseket újakkal pótoljanak s ekként a pädagogiát részben újabb szilárd és megdönthetetlen alapelvekre fektessék. Tisztán tudományos szempontból van egy olyan hiánya a Herbart pszichológiájának, melyet legbuzgóbb hívei is elismernek, ez az érzelmekről szóló tana. Például csak Ufert idézem: «Der wundeste Punkt in Herbart Psychologie — aber durchaus in ihr allein — ist ohne Zweifel die Lehre vom Gefühl». (Zeitschrift für Physiologie und Psychologie der Sinnesorgane 8. kötet 105 l.) Az érzelem fejlesztése részben összeesik az erkölcsi neveléssel, ezekre Herbart is súlyt kíván fektetni, mégis pädagogiájában az értelem fejlesztése dominál. Ez a Herbart felfogásából önkényt következik. Herbart

* Fölvastartott a Magyar Pæd. Társaság 1900 febr. 17-diki ülésén.

egyrészt a lélek- és testnek spiritualisztikus és dualisztikus alapon nyugvó metaphysikai felfogásából, másrészt azon megdönthetetlen tényből indulva ki, hogy érzelmi életünk jórészt képzeleteinktől, gondolatainktól függ, — képzeleteinknek kölcsönhatásából magyarázta érzelmeinket. Eszerint érzelmeink minősége képzeleteinknek minőségétől, egymáshoz való viszonyától függ. Az érzelem nem oly ősi, eredeti alapténye a léleknek, mint a képzet, — hanem csak másodrendű. Azért az értelem fejlesztése, a fölvilágosodottság, a gondolkodás a nevelésben is első helyre teendő.

A modern positivisták (Comte, Herbert Spencer) elmélete, kik a pädagógiában nagyrészt az utilitarismust képviselik — szintén ide lyukad ki. — Természetesen, mert az egyén érdekét, a létért való harcot tekintve, legtöbb hasznát vehetjük magunkra nézve a fegyelmezett, helyes gondolkozásnak, az ismeretnek, az értelem fejlettségének. Aztán az értelem általánosabb képesség is, könnyebben fejleszthető is, mint az érzés, a jellem — mondják a positivisták, — mintha az ember csak gondolkodó lény volna, ahogy Descartes állította, s nem egyszersmind érző és akaró is? Mintha az átöröklés útján nyert természetünk nem vetne határt, korlátot épúgy az értelem fejlesztésének, mint az erkölcsi képességének? Hiszen a mint a születésénél fogva önző, roszakarató emberből nem fejleszthetünk önzetlen, rokonszenvező embert, épúgy a hülyéből sem válhatik tudós, genie. De a nagy többség lelkében, — kikre pedig a nevelésnek támaszkodnia kell, az értelmi és érzelmi képességek egyformán vannak elosztva, az egyik ép oly általános, mint a másik s épúgy és oly mértékben fejleszthető is.

Ha tehát a positivisták — korunk intellektualis áramlatából és a gyakorlat, a technikai téren elért fényes eredményeiből kiindulva, az értelmet állítják az iskolai nevelésnek legfőbb polczára, melynek minden más alárendelendő — úgy ebben mi őket nem tarthatjuk követendőeknek. A positivisták és részben Herbart követői az akarást is inkább az értelembe, a helyes, fegyelmezett gondolkodásban gyökerezőnek tartják, míg én, mint az újabb physiologiai lélektan híve, az akarat forrásául is inkább vágyainkat, érzelmeinket, szenvedélyeinket tekintem, melyek testi organismusunkban bizonyos dispositiót, hajlamot tételeznek fel. Érzelmeink, vágyaink, törekvéseink alkotják jellemünket, ezek hajtó kerekei akaratunknak, rugói cselekvéseinknek. A jellem összetett fogalmában a gondolkodás csak egyik elem s nem is a fő. Hiszen a gondolkodás fej-

Jettségével nem jár mindig karöltve érzéseink tisztasága, erkölcsi jellemünk szeplőtlenisége. Hiszen ismerni a jót, az erkölcsi követelményt: nem annyi egyuttal, mint azt követni is. Vajjon szükséges-e erre példát felhozni a mindennapi életből, vagy a történelemből? Csak Baconra utalunk; ez értelmileg kiváló férfúra; kinek az emberiség oly igen sokat köszönhet, ki mégis, mint a hogy Maculay mondja: sok dolgot jobban szeretett, mint az erényt, és sok dolog volt, melytől jobban félt, mint a vétectől. — Csodálkozunk, hogy Comte positivismusának egyik magyar követője, Bokor József, hogyan értheti azt a mondását egyébként derék tanulmányában (Egy középiskola eszménye 1874.), hogy: Intellektualiter művelt ember képtelen az erkölcs legbensőbb törvényeinek áthágására. Sőt tovább menve inkább állíthatjuk, hogy érzelmeink, vágyaink nagyobb befolyással vannak cselekedeteinkre, működésünkre, mint gondolataink. A nagy elméknek, költőknek és tudósoknak, művészeknek és felfedezőknek, államférfiaknak és prófétáknak rendesen egy nagy érzelem hozza forongásba képességeiket, az ad gondolatainknak szárnyat, az nyitja meg produktivitásukat s e nagy érzelem hatására alkotják halhatatlan műveiket vagy fejtik ki közhasznú, áldásos tevékenységüket. Azért mondja korunk egyik legkiválóbb psychologusa, Höföding, hogy a pusztá ész a léleknek valódi éltével szemben tehetetlen. «Illusorikus a felvilágosítástól és tanítástól gyors és biztos eredményeket várni.» Igaz ugyan, hogy miután érzelmeink lassabban keletkeznek és fejlődnek, mint képzeink, gondolataink, az érzelmek fejlesztése nehezebb, több időt és türelmet kíván. Minden képzetnek megvan ugyan a maga érzelmi hangulata, ez azonban az előbb uralkodó érzelmen gyakran megtörik s hatása az utóbbtól tételeztetik fel. Azért minden mélyebb szellemi fejlődés időt igényel és a fejlődésnek menetét nemcsak a képzetek keletkezésének és lefolyásának törvényei határozzák meg, hanem az érzelmi életnek külön törvényei is. — Lélektanilag helytelen az, hogy az észnek a szenvedélyekkel folytatott közvetlen harczáról beszélünk. Ilyen harcz csak közvetve létezhetik. Mert egy gondolat csak úgy szoríthat ki érzelmet, ha más érzelmet kelt, a mely képes az előbbit ellensúlyozni. Mi is azt mondjuk, hogy nemes szenvedély nélkül soha semmi nagy sem jött létre az életben.

Valóban az érzelmek felkeltéséhez s azoknak fékentartásához kell már igazi művészet és pædagogiai tapintat. Ma nem akarhat-

juk, hogy az emberek csupán értelmes gépek legyenek, mint a phalanszter világában, de viszont azt sem akarhatjuk, hogy tisztán ösztöneikre, vágyaikra, szenvedélyeikre bizzák magukat az élet-rögös utain. — Azért óvakodjunk a túlságoktól! Az érzésnek kell indítania, az értelemnek vezetnie. Igazat kell adnunk Helvetiusnak, a XVIII. század ezen sensualista bölcészének abban, hogy a lélekre nézve is áll a physikai tehetetlenségnek törvénye. Szerinte a lélek eredetileg nem más, mint az érzésnek képessége. A lélek a maga kifejlődésére nézve az első ösztönt az önszeretetből nyeri, egyrészt az erős szenvedélyek által, mint a dicsvágy stb., másrészt az unalom gyűlölete által, melyek az embernek természetes lustaságát legyőzik, őt munkára, figyelmének terhes megfeszítésére sarkalják: szenvedélyek nélkül az ember tehetetlen és ostoba maradna.

De valamint a mesében a vak a sántát vállaira veszi, hogy ez amannak az utat mutassa, úgy az ember lelkében is a magában két bénának, a szívnek és az észnek szövetkezniök kell, hogy az ember az élet síkamlós utain el ne botoljék: a szívnek át kell melegíteni az észet, az észnek megvilágítani a szívet; az érzés ösztönözzön, a gondolat vezessen!

Eddigi elmélkedésemből tehát az következik, hogy az érzelem fejlesztése, ha nehezebb is, — de ép oly fontos, vagy *még fontosabb*, mint az értelemé. Sokan vannak, a kik nem vonják kétségbe az érzelem, a jellem, az erkölcs nevelésének fontosságát, de azt mondják, hogy elégedjek meg az iskola tisztán az értelem fejlesztésével s bizza az érzelem és jellemfejlesztést a családra, a társadalomra, az államra és az egyházra. Igen, ha korunkban e tényezők e tekintetben mindent megtennének úgy, hogy semmi kivánni való sem maradna. Ámde a pædagogia gyakorlati tudomány, számot kell vetnie az egyes korok szükségleteivel, hajlamaival, irányával s ha kell, *szembe is kell szállania a kóros, beteges áramlatokkal*. Csak így tulajdoníthatunk az iskolának társadalom és erkölcsjavító szerepet. — Vajjon kihagyhatjuk-e az iskolai nevelés céljából ma az erkölcsi képzést a társadalomnak lazulása és veszélyesebb következmények nélkül?!

Ha a társadalom és család e tekintetben mindent megtennének!! De megteszik-e? A sikkasztások, eltulajdonítások, öngyilkosságok, házassági elválások, — melyekről napról-napra értesülünk s melyek az értelmiség körében is előfordulnak — nem a legnagyobb érzéketlenségről, önzésről tanuskodnak-e? nem arról

tanuskodnak-e, hogy általában szívünk érzései hanyatlófélben vannak?! A civilisatio, az értelem, a haszonlesés túltengése okozza, hogy a mi magyar társadalmunkban sem tartozik már a tág lelki ismeret, szédelgés, úzérkedés a ritkaságok közé. A családi élet is legtöbbször nem a kölcsönös vonzalmon, szereteten épül fel, hanem az érdeken. Nemcsak a nagy városokban, hanem a vidéken is vesztett belső értékéből, patriarchalis jellegéből. — A mindennapi munkától s kenyérkereséstől elcsigázott férfi kaszinókban és kávéházakban keres szórakozást, a nő szerepelni vágyik, vagy elhanyagoltatván, szórakozást a házon kívül keres. A gyermekek nem a szülők, hanem a cselédek körében nőnek fel. — És a társadalmi intézmények? Vajjon a színházak nem inkább fejlesztik-e érzékiségünket, mint erkölcsi és aesthetikai érzelmeinket?! Vajjon a vallásos érzés oly erős-e még szívünkben s nem terjed-e a felekezetenélküliséggel együtt a közöny, a vallástalanság?! A lelkesülni, érezni nem tudó, blazirt és gépies lelkek vajjon apadófélben vannak-e?! Az atheismus, cynismus és materialismus, melyek a XVIII. században a felvilágosodás képviselőit behálózták, nem oly erősek ugyan napjainkban, mint akkor voltak; társadalmunk sem egészen olyan mesterkéltné, hazug és tettető, mint akkor volt, mégis ránk férne egy kis természetes, őszinte érzés, egy kis önzetlen enthusiasmus, a mint Rousseau kívánta. Ily körülmények között pedig a legnagyobb hiba volna az iskola részéről, ha a társadalomnak e hiányán nem törekednék fokozott mértékben segíteni, ha nem fordítana annál nagyobb súlyt az érzelmi és erkölcsi nevelésre, mennél nehezebb az, mennél több akadályt kell legyőznie e tekintetben.

Iskoláinknak, tanintézeteknek legnagyobb baja az intellektualismusnak túlságba hajtása, annak olyan mértékben való kultiválása, hogy a mellett sem figyelem, sem idő nem marad a valódi érzés- és jellemképzésre.

Hogyan fejleszthetjük azonban az érzelmet az iskolában? Mi az az érzés? A nélkül, hogy ez utóbbi kérdést bővebben kellene fejtegetnünk, csupán azt említjük meg, hogy az érzelmeknek két nagy csoportja van: alacsonyabb érzések, melyek az érzéki érzetekhez kapcsolódnak, és magasabb érzelmek, melyek már képzeteket, gondolatokat tételeznek fel, ilyen érzelmek például a büszkeség, önérzet, hiúság, részvét, szeretet, bűnbánat, remény, öröm, lelkesedés, félelem stb. érzései. (Lásd bővebben «A kvalitatív érzel-

mek psychológiája» című művemet.) A nevelésnek csak ez utóbbi érzelmekkel van dolga, míg az alacsonyabb érzéki érzelmek nagyrészt kívül esnek annak körén. Már Aristoteles megmondta, hogy hiábavaló volna oly dolgokra buzdítani bennünket, melyek nem függenek se tőlünk se akarattunktól, mint a hogy hiábavaló volna a rábeszélés, hogy ne érezzünk hideget, éhséget, mikor fázunk, vagy éhezünk. Ama magasabb érzelmek pedig az erkölcsi nevelésnek egyik ágát képezik. Az érzelem neveléséről külön, csak mint az erkölcsi nevelés egyik ágáról beszélhetünk s hibának tartjuk, a mikor némely pädagogusok a psychologiai hármast, értelem, érzelem és akarat, egyszerűen át akarják plántálni a pädagogiába is. Az érzelmeket a lélektanban külön hely illeti meg, a nevelésben azonban az érzelemfejlesztés egy tágabb körű fogalom, az erkölcsi nevelés fogalma alá rendelendő. És itt még egy másik közkeletű tévedést is helyre kell igazítanunk. A közéletben még ma is sokszor van szó az akaratról, mint valami abszolút és független, önálló lelki képességről, aztán egy a többi érzelmektől teljesen független és önálló erkölcsi érzésről. Pedig a mint a valóságban nincs egy általános, abszolút akarat, hanem csak egyes, meghatározott dolgokra, cselekvésekre irányuló akarás, épúgy nincs egy specialis, a többitől független erkölcsi érzelem sem. Mert minden magasabb érzés erkölcsi elemeket rejt magában. Mégis, a mint az akarat körében meg tudjuk állapítani, melyik állapota az akaratnak a legerkölcsebb, ép úgy az érzelmek között is megállapíthatjuk azt, hogy melyikben van a legtöbb erkölcsi elem. Ez érzelem pedig nem más, mint a felebaráti szeretetnek érzelme: az önzetlenség, az altruismus, amely azonban vágy, törekvés, lelki készség vagy akarat is egyúttal arra nézve, hogy ne csak magunknak, hanem másoknak is éljünk.

A mai iskola az értelem fejlesztésével gondolván csupán, lépten-nyomon vétkezik az érzelmek fejlesztése ellen. Nem gondol a többek közt arra sem, hogy a tanuló ifjúság körében egyöntetű, társas szellemet teremtsen, a szeretet és a barátság érzéseinek kifejlődését elősegítse, támogassa. A tanulók mindjobban elkülönülnek egymástól s az egészségtől, az iskolán kívül nem keresik többé egymás barátságát, sőt még az iskolán belől sem törődnek egymással. Azt tapasztaljuk, hogy különösen nagyobb városokban az iskolai élet mind ridegebbé, mind gépiesebbé válik, mind kevesebb diákbarátság köttetik; a tanulók kezdik urazni, vagy legalább is magázni egymást s a régi patriarchalis iskolai szokások csak

itt-ott, némely vidéki kollégiumokban vannak még meg. E tekintetben kiváló nevelő jelentőségük van az önképzőköröknek, különféle deákegyleteknek, ének-, zenekaroknak, iskolai társas kirándulásoknak és ú. n. majálisoknak. Az iskola is igen sokat tehet a tanulók egymás iránti szeretetének felébresztésében. Minden tanuló-nak éreznie, tudnia kell, hogy minden társa rokona s szeretetére és szolgálatára számot tarthat.

Régebben a felekezeti kálvinista iskolákban divatban volt, hogy a kiváló tanuló épúgy segített szellemileg a gyöngén minden jutalom nélkül, mint a hogy a gazdagabbak nem egyszer látták el szegényebb kollegájukat ruhával és más eszközökkel. — Most az iskola nem egyszer hibázik e tekintetben. Magam tapasztaltam, hogy egy kiváló tehetségű és jó viseletű tanulónak, mert az érettségi írásbeli vizsgálaton szomszédjainak némi segítséget nyújtott, — az illető tanári kar büntetésből kevésbé szabályszerű magaviseleti jegyet indítványozott s erről csak a vizsgáló-bizottság elnökének és a kormánybiztosnak kérésére mondott le. — De előmozdithatjuk közvetett úton is már az iskolában a szeretet érzését az által, hogy szigorúan útját álljuk az egymás elleni áskálódásnak, besugásoknak, irigykedésnek stb.

Nagyon óvatosnak és körültekintőnek kell lenni pl. az ambíciónak felkeltésében is. Itt már a tanulók individualitásának megfigyelése, természetes hajlamaiknak kipuhatólása képezheti a zsinórmértéket. Csak egy olyan növendék lelkében keltsünk magasabbra vágyást, kinek nagyobb szellemi képességeiről meg vagyunk győződve, mert ha az ambitio nagyságával nincs arányban az illetőnek tehetsége, csak elégedetlen és nyugtalan embereket adunk a társadalomnak. — Arra kell megtanítani ifjainkat az iskolában is, a mit a nagy Széchenyi István mondott s melyet nem régen hallhattunk egyik unokájának is ajkairól: «Közkatoná sorban állani s kitüntetés nélkül gyakorolni a polgári erényt néha ép oly dicsőséges állás és szintoly szent kötelesség, mint állani a dolgok élén».

Ép úgy az elégedetlenség érzését keltjük föl ha — a mint napjainkban igen sok fővárosi és vidéki internatusban történik — a növendékeket túlságos nagy kényelemmel vesszük körül. — Valóban sokszor, hogy az egészségi követelményeknek eleget tegyünk, hogy a testnek is megadjuk, a mi azt illeti — luxusba és fénytűzésbe csapunk, a *test- és léleknek* minden kívánságát kielégítvén, a növendék lelkét nem szoktatjuk a lemondásra, vágyainak mér-

séklésére, a türésre, esetleg még a szenvedésre is. A nagy kényelem lelkét és testét puhává teszi s a legtöbbször az élet nem nyújtván neki annyi kényelmet, annyi anyagi jólétet, mint a mennyit az iskola nyújtott ismét csak elégedetlenné lesz s vagy önmaga, vagy a társadalom ellen fordul gyűlöletével, vagy ellenséges szándékával. Adjuk meg gyermekeinknek, növendékeinknek az erős lelki és testi táplálékot, de ne terheljük túl őket sem egyik, sem másik tekintetben s ne menjünk tovább a valódi természeti szükségletnél. Óvakodjunk a luxustól és a fényűzéstől!

Meg kell még tartanunk a helyes középutat a túlságosedzett-ség, föl nem vevés és a túlságos érzékenység között is. Amaz könnyen ridegséggé, érzéketlenséggé válhatik, emez folyton panaszló és siránkozó sentimentalismussá. Helyes az, ha megóvjuk őket a nagyobb kedélyrázkódtatásoktól, de hiba, ha túl aggodalmasan az életnek minden apróbb bajait, kellemetlenségeit igyekszünk tőlük távoltartani. Hisz így egy nevelő eszköz siklik ki kezeink közzül, melynek segítségével szoktathatjuk növendékeinket bizonyos lelki fölényhez, kedélynyugalomhoz, a melynél fogva az illető az élet kisebb bajai között, sőt még a sors nagyobb csapásaira sem esik kétségbe, hanem sorsa fölé emelkedni megtanul. A mint Petőfi mondja magáról:

«Nem építék sors kegyére,
Tűrök mit fejemre mére
Jót s rosszat;
Mit ma ad, elvész holnap;
Majd megadja, a mit elkap —
Jellemképe változat.»

S a mint a testi, úgy vagyunk az erkölcsi érzékenységgel is. Igen sok ifjú ember e tekintetben túlságosan érzékeny, minden ártatlanabb tréfát vagy kedélyesebb csipkedést becsülete ellen intézett merényletnek képzel, míg a másik aztán az erősebb szidást, vagy sértést sem veszi fel. — Azért a nevelőnek is, mikor fedd, büntet, mindig tekintetbe kell venni az illetőnek erkölcsi érzését, érzékenységi fokát, mely a különböző tanulóknál igen különböző lehet. Az érzékeny lelkiismeretű tanulóknál még a feddő, korholó szavaknak megválogatásában is nagyon óvatosnak kell lennie, ne hogy ezeknek érzékenységére nagyon is tompítólag haszanak szavai. Emlékszem egy ideges, különben derék tanáromra, ki a legkisebb rendetlenségre, vagy pajkosságra is indulatba jöven,

mindjárt bitang, betyár stb. kifejezésekkel dobálódzott, a mire aztán később bizony nem sokat adtunk már. — A feddésnek, dorgálásnak megvan a maga jogosultsága illő helyen, de ne menjünk túlságba.

S ott van továbbá a hiúság érzelme. Derék dolog az, ha látjuk, hogy a tanuló ad magára valamit külső csin, viselet tekintetében is, ha vágyik arra, hogy szülőinek, tanárainak tetszését, sőt tágabb körnek tetszését megnyerje, ha sikerrel szerepel iskolai és torna-ünnepélyek alkalmával, de túlságba megy az iskola, ha növendékeit túlságosan is hozzászoktatja a nyilvános szereplésekhez; ha egy egész osztályt lefényképeztet, hogy a növendékek a heti képeslapokban gyönyörködhessenek képmásaikban; ha kiírják lépten-nyomon újságokban, hogy kik milyen sikerrel vizsgáztak stb. Hisz ott van az intézeti értesítő, a szülők úgy is mindent megtudhatnak abból.

Nem lehet azonban czélunk, hogy jelen rövid elmélkedésünk keretében minden egyes érzelem fejlesztéséről külön megemlékezzünk. Csupán utalni akartunk az érzelmek fejlesztésének fontosságára s nem akarjuk tárgyunkat teljesen kifejteni. Végül azon fontos kérdés merül fel az előbb mondottakkal kapcsolatban, melyek azon tárgyak, eszközök az iskolában és tanterveink keretében, melyek az érzelem fejlesztésének szolgálatában állanak? Első sorban a költészet és az irodalom, a vallás, s azután a természetnek, a barátságok kultiválása iskolai kirándulások és társasjátékok által; az æsthetikai múzeumok, a zene, a torna és a rajz. Terünk megint nem engedi, hogy ezeknek nevelő hatását egyenként és részletesebben kimutassuk, azért csak röviden hívjuk fel a figyelmet ezeknek kedély, érzelmképző hatására. Ott van például a tornázás s a mi ehhez tartozik az uszás, korcsolyázás stb. Ki ne tapasztalta volna már, hogy a szabadban való mozgás, torna és vívógyakorlatok vidítólag, emelőleg és örvendeztetőleg hatottak kedélyére. Mert ezek fokozzák a szívnek és tüdőnek működését, gyorsítják a vérkeringést és az anyagcserét, melynélfogva a régi használhatatlan szövetanyagok gyorsabban távolíttatnak el és újjakkal pótoltatnak. Jobban eszünk és alszunk s mindez kitünő hatással van nemcsak testünkre, hanem kedélyünkre is. A sötét hangulat, a kedvetlenség eltűnik: csodálatos életkedv, vidámság és öröm szállja meg szívünket. Azért ajánlatos a torna és mozgás nemcsak a gyermekeknek, hanem a felnőtteknek is.

Ott van továbbá a természet, mint kedélyképző tényező. A természet valóban gyógyítólag, üdítőleg hat még a beteg kedélyre is. Fejleszti és elesíti szemünket, fülünket; lelkünket pedig a Mindenhatóhoz, Istenhez emeli. Maga az emberiség is a természet imádásától emelkedett fel Isten imádásához. Azért a Jausenisták, kik nagy súlyt fektettek a kedélyképzésre és vallás-erkölcsi nevelésre, tanítási óráikat mindig a természet ölné, a folyamok partjain és fák árnyékában tartották. Ezért van nagy jelentősége szerintem a helyesen berendezett természetráji oktatásnak is.

Azután vajjon szükséges-e a zenének óriási jelentőségét kiemelni, mely a gyöngédebb érzelmeknek felkeltésében, a vadabb indulatoknak és vágyaknak mérsékelésében, csillapításában van. Vajjon nem illik-e saját korunkra és társadalmunkra is némileg az, a mit Montesquieu mond a görög társadalomról és a zene szerepéről a görögök nevelésében: «Nagy zavarban voltak a görög köztársaságok. Nem akarták, hogy a polgárok a kereskedésben, földművelésben, kézművességben vagy a művészet gyakorlásában részt vegyenek, de azt sem akarták, hogy lustálkodjanak. Foglalatosságot találtak azon gyakorlatokban, melyek a tornával függtek össze és a melyek a harcra vonatkoztak. Az intézmények mást nem nyújtottak a polgároknak. A görögöket tehát athléták és harcosok társaságának tekinthetjük. E gyakorlatokat azonban, melyek vad és durva lelküvé tették volna a népet, mérsékelni kellett olyanokkal, melyek az erkölcsöket szelidítik. Nem mondhatni, hogy a zene erényre buzdítana (pedig ezt mondja Aristoteles) de az intézmények ridegségének hatását ellensúlyozta és *részt adott az érzelmeknek is a nevelésben*, melyből az különben ki lett volna zárva.»

A mi a költészetet illeti, ennek nevelő hivatására vonatkozólag legyen elég a XVIII. század egyik idealista, fenkölt szellemű költőjére, Schillerre hivatkoznom. Előbb is bizonyos rokonságot véltünk észrevenni a mi századvégünk és a XVIII-ik század között. A XVIII-ik században, a felvilágosodottság századában a tudomány rendkívül sokat fejlődött. Ekkor vált szükségessé, hogy a tudomány egyes ágaival külön, más meg más egyén foglalkozzék, ekkor jött be a szakrendszer. A költészetet kezdték lenézni s iránta közönyt viseltetni. Pedig éppen e viszonyoknál fogva van egy nagy hivatása a költészetnek mondja Schiller. «Szellemi erőinknek eldarabolása s elkülönített tevékenysége mellett, a melyet a tudásnak szélesbitett köre és a szakoknak elkülönítése szükségessé tett, csak-

nem egyedül a költészet az, a mely a léleknek alkotó erőit ismét egyesíti, a mely szívet és eszt, éleselműséget és képzeletet egyformán foglalkoztat s így bennünk az egész embert ismét helyreállítja. Egyedül a költészet által lehet elérni, hogy az ember az elvont szellemi világban érzéketlenné ne váljék a való világ örömei iránt s egy időelőtti öregségnek fásultságát elkerülje».

Az érzelem fejlesztésének fontosságát belátva, igaz, hogy éppen a legújabb időben nálunk is sok sikert ígérő kedvezményezés történt iskoláinkban. Lelkes vezérünk, vallás- és közoktatásügyi ministerünk felkarolására a művészeti oktatás is mind nagyobb tért kezd foglalni iskoláinkban, némely tanintézet rendszeresen kezdi felkarolni az iskolai kirándulásokat, a zenével való foglalkozást is támogatják itt-ott, a tornát és iskolai játékokat is kezdik jobban gyakorolni — de azért korántsem vagyunk ott, a hol lennünk kellene. Iskoláinkban jórészt a Herbart és Spencer bölcsészeti elméleteinek hatására még mindig túlnyomólag és egyoldalúlag uralkodik az értelmi képzés s ennek káros következményeitelenyésző csekély mértékben igyekszünk elhárítani ama tárgyaknak művelésével, melyek az érzelem fejlesztésének szolgálatában állanak. Azért azon ajánlattal végzem talán már is hosszúra nyulott elmélkedésemet, hogy *a tudás egyoldalúságával szemben több szívet, több érzést és humanismust vigyünk bele a XX-ik század iskoláinak rendszerébe s az észrendszernek és utilitarismusnak sivár vidékéről térjünk vissza az érzelmi és valláserkölcsös nevelésnek virágos berkeibe*, «a hol a csüggedező lélek felüdülhet az idealismus verőfényében és illatában; visszanyeri bizalmát az élethez és szeretetét embertársaihoz.»

Sárospatak.

SZÉKELY GYÖRGY.

A TANÍTÓK HÁZA.*

A múlt év november. 19-én nyílt meg a Tanítók Ferencz-József Háza. Ezt az intézményt, a melynek létesítésén egy évtized óta fáradozik a népiskolai tanítóóság, arányainál, céljainál és megalkulása körülményeinél fogva méltán sorolhatjuk a muló század nevezetes tanügyi alkotásai közé. A Tanítók Háza, a mely a tanítók

* Fölvastatott a M. Pæd. Társ. 1900. febr. 17-iki ülésén.